

FASTDOC:

Η εμπειρία στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν σχέση με τα πνευματικά δικαιώματα.

Κατερίνα Συνέλλη,
Κεντρική Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Πατρών
265 00 Πάτρα.

Η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πατρών από τον Φεβρουάριο του 1994 συμμετέχει ως εταίρος στο Ευρωπαϊκό έργο FASTDOC (3-2076). Το FASTDOC εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα πλαίσια της δεύτερης πρόσκλησης για υποβολή προτάσεων στο πρόγραμμα Libraries.

Το FASTDOC αποτελεί την συντομογραφία για το Fast Document Ordering and Document Delivery. Ο συντονιστής του έργου είναι το Beilstein Institute for the Literature of the Organic Chemistry στην Φρανκφούρτη και οι υπόλοιποι εταίροι, εκτός του Πανεπιστημίου Πατρών, είναι το Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης και το Fachinformationszentrum Karlsruhe (FIZ). Η κάθε μια από τις δύο πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες έχει άλλους τέσσερεις εταίρους (associated partners), οι οποίοι θα συμμετάσχουν στο τελικό στάδιο των δοκιμών του συστήματος. Οι εταίροι του Πανεπιστημίου Πατρών είναι το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης, η Βιβλιοθήκη του Χημικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και η Βιβλιοθήκη του Χημικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Το FASTDOC αποσκοπεί στη δημιουργία και τη δοκιμή ενός πρωτότυπου συστήματος για την παραγγελία και αποστολή άρθρων από επιστημονικά περιοδικά χημείας που θα γίνεται με πλήρως αυτοματοποιημένο τρόπο. Το όλο σύστημα βασίζεται σε ένα ψηφιακό αρχείο που αποτελείται από το πλήρες κείμενο των περιοδικών, στα οποία το Beilstein Institute είναι συνδρομητής, και σε ένα τοπικό αυτοματοποιημένο σύστημα παραγγελίας βιβλιογραφίας, το οποίο λειτουργεί ήδη εδώ και καιρό στο Ινστιτούτο.

Ο μελλοντικός χρήστης του συστήματος θα έχει τη δυνατότητα να παραγγέλλει την βιβλιογραφία που τον ενδιαφέρει με δύο διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος είναι μέσω on-line επικοινωνίας με τον διαθέτη STN στην Καρλσρούη. Σ' αυτήν την περίπτωση η παραγγελία μπορεί να δοθεί είτε μετά από συγκεκριμένη αναζήτηση στην βάση δεδομένων του Beilstein που διαθέτει το STN, είτε απλώς συμπληρώνοντας στην σχετική φόρμα, που παρουσιάζεται στην οθόνη του, μετά την εντολή

ORDER του STN, βιβλιογραφικά στοιχεία που είναι ήδη γνωστά στον χρήστη.

Ο δεύτερος τρόπος έχει σχέση με το τοπικό σύστημα παραγγελίας του Beilstein, το οποίο προς το παρόν ονομάζεται απλά WinOrder. Μέσω του WinOrder, μιας εφαρμογής σε Windows, υπάρχει αφενός δυνατότητα επικοινωνίας με τηλεφωνικό δίκτυο (και ελπίζουμε σε λίγο καιρό και με το Internet) μέσω του λογικού MOLTERM, και αφετέρου δυνατότητα εισαγωγής και εξαγωγής δεδομένων από και προς άλλα συστήματα παραγγελίας ή on-line καταλόγους. Επιπροσθέτως το WinOrder έχει τη δυνατότητα να δέχεται δεδομένα από άλλες τοπικές βάσεις πληροφοριών σε περιβάλλον Windows. Έτσι μπορεί κανείς να αντιγράψει σ' αυτό και να παραγγείλει αυτομάτως βιβλιογραφικά δεδομένα που έχουν προκύψει από την ανάκληση πληροφοριών από μια τοπική βάση πληροφοριών, είτε σε CD-ROM είναι αυτή, είτε on-line. Για τους σκοπούς του FASTDOC το WinOrder συνδέθηκε με την βάση πληροφοριών σε CD-ROM Beilstein Current Facts και την on-line βάση του Beilstein, Crossfire. Σε γενικές γραμμές το WinOrder μπορεί να χρησιμοποιηθεί με κάθε τοπική βάση σε περιβάλλον Windows, που αποθηκεύει τα βιβλιογραφικά δεδομένα ακολουθώντας μια καθορισμένη δομή.

Η παραγγελία της βιβλιογραφίας, είτε αυτή προέρχεται από το STN είτε από το WinOrder, καταλήγει στον υπολογιστή του Ινστιτούτου που εκτελεί καθήκοντα διαχειριστή, και εκεί ελέγχεται για την πληρότητα και την ακρίβειά της. Κατόπιν ενεργοποιείται το αρχείο με τις ψηφιακές εικόνες από τα άρθρα των περιοδικών και από εκεί ανασύρεται ο δίσκος (WORM), στον οποίο έχει αποθηκευτεί το άρθρο που παραγγέλθηκε. Τα δεδομένα, μαζί με ένα εξώφυλλο, στο οποίο αναγράφεται και το κόστος της παραγγελίας, μεταφέρονται σε έναν fax-server και αποστέλλονται στον παραλήπτη. Αυτή η διαδικασία, η οποία εδώ παρουσιάζεται σε πολύ απλουστευμένη μορφή, κρατά μέχρι τη στιγμή που η πρώτη σελίδα εμφανίζεται στο fax του παραλήπτη, συνήθως γύρω στα τέσσερα λεπτά.

Η παράθεση όλων των παραπάνω στοιχείων ήταν απαραίτητη, για να γίνει αντιληπτό σε ποιά σημεία το FASTDOC αντιμετωπίζει προβλήματα που έχουν να κάνουν με την πνευματική ιδιοκτησία και τα συγγενικά δικαιώματα. Πρακτικά κάθε στάδιο της όλης διαδικασίας αποτελεί και ένα ιδιαίτερο νομοθετικό πρόβλημα. Γίνεται αντιγραφή ενός έργου - ενός άρθρου - με τη βοήθεια ηλεκτρονικού σαρωτή, γίνεται αποθήκευση του στο σκληρό δίσκο, γίνεται μεταφορά και αποθήκευσή του σε οπτικό δίσκο και τελικά διατίθενται αντίγραφα από αυτό.

Η υπηρεσία αποστολής αντιγράφων μέσω του συστήματος FASTDOC θα υπόκειται στη σχετική γερμανική νομοθεσία, εφόσον δεν υπάρξουν μεμονωμένες διμερείς συμβάσεις ανάμεσα στο Beilstein και τον κάτοχο των δικαιωμάτων ενός έργου που να ορίζουν άλλως. Αυτό προκύπτει από τους όρους της Συνθήκης της Βέρνης.

Η προς το παρόν ισχύουσα γερμανική νομοθεσία απαιτεί την έγκριση του κατόχου των δικαιωμάτων σε κάθε περίπτωση εμπορικής διάθεσης ενός προστατευμένου έργου μέσω ηλεκτρονικής οδού.

Το Beilstein, στα πλαίσια της προετοιμασίας του συστήματος FASTDOC, ήδη πριν το 1982, που άρχισε η δημιουργία του ψηφιακού αρχείου των περιοδικών, ανέθεσε σε ειδικούς να γνωμοδοτήσουν επί των νομικώς ισχυόντων. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής συνοψίζονται παρακάτω:

- Στην περίπτωση της διάθεσης τεκμηρίων δια της ηλεκτρονικής οδού δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν συνολικές ρυθμίσεις, όπως π.χ. στην περίπτωση των συμβατικών φωτοαντιγράφων, διότι οι εθνικοί και οι διεθνείς οργανισμοί για την απόδοση των συγγενικών δικαιωμάτων, όπως στη Γερμανία η Verwertungsgesellschaft Wort, στο Ηνωμένο Βασίλειο η Copyright Licency, στις ΗΠΑ το Copyright Clearing Center ή διεθνώς η International Federation of Reproduction Rights Organisations δεν έχουν ακόμη εξουσιοδοτηθεί γενικώς από τους εκδοτικούς οίκους προς τούτο.

- Γι' αυτόν τον λόγο πρέπει να συνάπτονται μεμονωμένες συμβάσεις ανάμεσα στον προμηθευτή και τον κάτοχο των δικαιωμάτων, κυρίως όταν αυτός είναι εκδοτικός οίκος.

- Παρ' όλα αυτά δεν υπάρχει κανένα νομικό έρεισμα, ώστε να υποχρεώσει κανείς τους εκδότες να προβούν σε διαπραγματεύσεις σχετικά με την παραχώρηση αδειάς για την περαιτέρω δι' αντιγραφής διάθεση ενός έργου, του οποίου έχουν τα δικαιώματα.

- Νομοθετικά προστατεύεται κάθε φάση ή τύπος αντιγραφής, όπως:

η σάρωση με τη βοήθεια ηλεκτρονικού σαρωτή (scanner)

η ενδιάμεση αποθήκευση στο σκληρό δίσκο

η μόνιμη αποθήκευση σε οπτικούς δίσκους (όπως π.χ. WORMs)

η αντιγραφή ενός τεκμηρίου, που έχει παραγγελθεί, από τον οπτικό δίσκο κλπ.

- Όμως, εφόσον η χρήση του τεκμηρίου περιορίζεται σε ίδιους, εσωτερικούς επιστημονικούς σκοπούς δεν χρειάζεται ούτε ειδική άδεια, ούτε απόδοση δικαιωμάτων. Εμπίπτει δηλαδή στην περίπτωση της «ορθής χρήσης» (fair use) (1).

Έτσι, το Ινστιτούτο Beilstein μπόρεσε να προχωρήσει στη δημιουργία ενός ψηφιακού αρχείου περιοδικών και να το χρησιμοποιεί για την παραγωγή αντιγράφων. Βεβαίως, για να έχει πληρέστερη κάλυψη, το Beilstein ανέθεσε αυτή την έρευνα σε περισσότερους από έναν ειδικούς, οι οποίοι όμως όλοι κατέληξαν στα ίδια συμπεράσματα.

Πριν από τέσσερα χρόνια το Ινστιτούτο συνέταξε σχέδια συμβάσεων για την παραχώρηση αδειάς για την διάθεση αντι-

γράφων από αυτό το αρχείο και σε εξωτερικούς χρήστες και τα έστειλε στους αντίστοιχους εκδότες. Σύμφωνα με τις συμβάσεις αυτές οι εκδοτικοί οίκοι παραχωρούν στο Beilstein την άδεια να διαθέτει δια της ηλεκτρονικής οδού αντίγραφα άρθρων από τα περιοδικά που εκδίδουν και δέχονται ως ανταπόδοση για κάθε ένα άρθρο ή για κάθε μεμονωμένη σελίδα άρθρου ένα χρηματικό ποσό.

Το ύψος αυτού του ποσού συνήθως καθορίζεται από το ύψος της συνδρομής του κάθε περιοδικού και καλείται να το καταβάλει ο τελικός χρήστης.

Οι συνεννοήσεις με τους εκδοτικούς οίκους αποδείχτηκαν κουραστικές και χρονοβόρες. Η πλέον δυσάρεστη εμπειρία ήταν η αντιμετώπιση του γεγονότος, ότι δεν μπορούσε κανείς να πιέσει τους εκδοτικούς οίκους έστω και να απαντήσουν στις επιστολές που τους απεύθυνε το Ινστιτούτο. Από τους εκδότες ανταποκρίθηκαν τότε δέκα. Αυτοί οι δέκα είχαν τα δικαιώματα πενήντα περίπου τίτλων περιοδικών. Ο αριθμός αυτός κρίθηκε επαρκής για να ξεκινήσει το FASTDOC. Οι συμβάσεις είναι τριετούς διάρκειας. Πολύ σημαντικό ήταν το γεγονός ότι οι εκδότες επέστρεψαν στο Beilstein, όσο διαρκεί η φάση της ανάπτυξης του συστήματος, να παρέχει φωτοαντίγραφα χωρίς να τους αποδίδει τα δικαιώματά τους.

Βεβαίως, ακόμη και σ' αυτήν την πειραματική φάση του έργου, στο εξώφυλλο που συνοδεύει το άρθρο που καταλήγει στο fax του χρήστη υπάρχει ειδική περιοχή, όπου αναφέρεται ότι το αντίγραφο αυτό έχει γίνει με την άδεια του εκδότη και απαριθμούνται όλοι οι όροι, οι οποίοι πρέπει να συντρέχουν, ώστε να νομιμοποιείται αυτή η διαδικασία:

- Ο χρήστης οφείλει να χρησιμοποιήσει το αντίγραφο μόνο για δική του χρήση και δεν επιτρέπεται να το πωλήσει.

- Ο χρήστης δεν επιτρέπεται να αντιγράψει το τεκμήριο αυτό, εκτός αν έχει την άδεια του εκδότη, ή πράττει εξ' ονόματός του.

- Ο χρήστης δεν επιτρέπεται να αποθηκεύσει σε ηλεκτρονική μορφή τεκμήρια που παρέλαβε ή να τα διαθέσει μέσω δικτύων ή άλλου ηλεκτρονικού τρόπου διανομής.

Τώρα, μετά την ολοκλήρωση της δεύτερης φάσης του έργου και το πέρας των προγραμματιστικών εργασιών, προβάλλει για μια ακόμη φορά επίκαιρη η ανάγκη να απευθυνθούμε ξανά στους εκδότες. Ήδη το Beilstein έχει κάνει την απαραίτητη προεργασία και τα πρώτα γράμματα έχουν σταλεί. Η ανταπόκριση αυτή τη φορά είναι μεγαλύτερη, υπάρχουν μάλιστα εκδότες, οι οποίοι απευθύνονται μόνοι τους στο Ινστιτούτο και ζητούν να περιληφθούν και τα δικά τους περιοδικά στο σύστημα παραγγελίας. Ελπίζουμε ότι τελικά θα μπορέσουν να υπογραφούν συμβάσεις που θα καλύπτουν το 60-80% των τίτλων του ηλεκτρονικού αρχείου.

Αυτή η αλλαγή που διαπιστώνεται στη στάση των εκδοτών, όσο μικρή και να είναι, είναι ενδεικτική. Υπάρχουν πλέον αρκετές πρωτοβουλίες, που εκφράζονται κυρίως μέσα από ευρωπαϊκά προγράμματα (όπως το EDIL, το DECOMATE, το A.I.D.A.,

το MOBILE, το BIBDEL κ.ά.), για την εξεύρεση των τρόπων ηλεκτρονικής παραγγελίας και αποστολής αντιγράφων και για τη δημιουργία δικτύων για τον σκοπό αυτό στον ευρωπαϊκό χώρο. Είναι επομένως απαραίτητη η θεσμοθέτηση μιας κοινής πολιτικής, που θα επιτρέπει από τη μια πλευρά στους κατόχους των συγγενικών δικαιωμάτων να ελέγχουν την διάθεση του έργου τους, από την άλλη όμως δεν θα παρεμποδίζει την τόσο ζωτική για την εποχή μας διάδοση της γνώσης.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Dr. Reinhard Ecker, από το Ινστιτούτο Beilstein, για τα στοιχεία που έθεσε στη διάθεσή μου για τις ανάγκες αυτής της παρουσίασης.

1. Υπάρχει πληθώρα σχετικής βιβλιογραφίας. Ενδεικτικά αναφέρω δύο πρόσφατα άρθρα: Frazier, K., The Meaning of Fair Use, *Computers in Libraries*, 14(1994) 5, σ. 21-24 και Cassaway, L.N., Document Delivery, *Computers in Libraries*, 14(1994) 5, σ. 25-32.